

Предавање високог представника и специјалног представника Европске уније у Босни и Херцеговини, др Кристијана Шварц-Шилинга, на Универзитету у Тузли

Улога образовања у обнови културе, државе и друштва

Истовремено ми је задовољство и част обратити вам се овога јутра.

Задовољство, јер сте ми пружили прилику да разговарам о неким од својих идеја које већ дуго имам, и које су ми прирасле за срце, а тичу се кључне важности коју образовање има за успјех великог европског пројекта на коме смо сви ангажовани.

Иако вјероватно дајем и превише говора и интервјуа, немам често прилику да се одмакнем од притиска дневних догађања и размислим о ономе што моје колеге и ја у међународној заједници, у ствари, покушавамо да постигнемо овдје у Босни и Херцеговини – наиме, помоћи овој земљи да постане мирољубива, просперитетна, демократска и функционална држава, која је у стању да поново заузме мјесто које јој припада у европској цивилизацији и пронађе своје мјесто у евро-атлантским интеграцијама.

Без образовног система који промовише и одржава ове циљеве, они се не могу постићи. Као што сам рекао у обраћању Савјету безбједности Уједињених нација у Њујорку 16. маја, једноставне ријечи, исписане на улазу у кабулски музеј у Авганистану, требало би да буду девиза свих оних чији је циљ изградња или обнова једне земље: “Једна нација је жива ако је жива њена култура.”

Истовремено ми је и част обратити вам се данас, јер је ваш Универзитет прва – и још увијек једина – структурално интегрисана високообразовна институција у Босни и Херцеговини. Није случајност да је она, такође, и једина која је почела да спроводи принципе и праксу модернизације у оквиру Болоњског процеса.

Такође, цијеним напоре које Универзитет у Тузли улаже да студентима обезбиједи знање, вјештине и познавање ствари који су потребни за успјех у свијету који је све конкурентнији – а не само да произведе што више бескорисних диплома. Нажалост, тренутно у овој земљи има превише ове друге врсте школа, колеџа и тобожњих универзитета, што је знак бројних слабости од којих пати високо образовање у Босни и Херцеговини.

Када су, пред крај његове каријере, новинари питали Жана Монеа, једног од оснивача Европске заједнице, шта би урадио да има шансу да почне од почетка, одговорио је да би образовање ставио у средиште европске интеграције. Његова порука била је јасна: савремену ЕУ чине заједнички споразуми, закони, институције, мјере, и, можда ускоро, устав, али, прије и послије свега тога, њу чине људи.

Не сумњам да се и у овој земљи образовање налази у средишту обнове, помирења и перспективе за будућност. И зато је образовна реформа била један од мојих приоритета у току мандата на мјесту високог представника.

Неки од вас се можда сјећају, у свом првом обраћању пред Парламентарном скупштином, тражио сам од делегата да усвоје

већ дуго одгађани Закон о високом образовању, без даљих одлагања. Више од годину дана касније, ја још увијек чекам да се то деси. Недавно је дошло до неких помака, али, Босна и Херцеговина остаје једина земља која је потписница Болоњског процеса, а још увијек није донијела државни закон о високом образовању – чињеница која није прошла непримијећено на састанку европских министара образовања у Лондону претпрошле седмице. Међутим, и даље се надам да ће та грешка бити исправљена прије мог одласка са функције крајем јуна.

Ако се то не деси, студентима универзитета у овој земљи и даље ће бити ускраћена прилика да учествују у програмима размјене, да прелазе на друге универзитете у Европи, или да им дипломе буду признате у иностранству.

Вјероватно нема друге области у људском животу која има везе и утицаја са толико других области, као што је то образовање, јер буквално сви, не само да пролазе кроз девет, односно дванаест година образовања, него већина људи има врло одређене ставове о томе.

Управо кроз образовање, стварамо и репродукујемо своју културу, вриједности, навике, ставове, знање и вјештине, преносећи их са једне генерације на следеће, на тај начин повезујући своју прошлост, садашњост и будућност.

Данас, образовање такође представља једну од основних одредница моћи и богатства. Све разлике међу расама, у положају, вјери, социјалном статусу, полу и националности могу се смањити – чак и уклонити – кроз једнак приступ правој врсти образовања. Можда се људи и не рађају једнаки, али једнак приступ образовању, загарантован законом, готово да је исто.

Кроз образовање, такође, директно обликујемо услове свог културног, друштвеног и економског раста. Управо зато је неопходно да свака земља утврди и договори главне циљеве, вриједности и стандарде које њен образовни систем треба да промовише, утјелотвори и пренесе.

У Босни и Херцеговини логика децентрализације из Дејтонског мировног споразума је од образовања направила таоца национализма. Политички, на образовање се гледа као на инструмент за стварање или јачање три одвојена национална идентитета, и три одвојена образовна система, али не и као на механизам за изградњу било каквог заједништва или заједничког поимања грађанских права и обавеза, да не говоримо о оспособљавању ученика и студената да буду конкурентни у модерном свијету.

И, иако има мало суштинских разлика у образовној политици, односно пракси у цијелој БиХ, које су још увијек дубоко укоријењене у прошлости, због политике расцјепканости, подјела и сегрегације, чак и основну координацију и сарадњу веома је тешко постићи.

Дакле, од почетка 1990-тих, наставни планови и програми на свим нивоима образовања су систематски “национализовани”, у складу са тобожњим интересима и укусима конститутивног народа који је доминантан у локалној заједници, усредсређујући се на такозване “националне групе предмета” за сваки: језик и књижевност, историју, географију, вјеронаук, музику и умјетност.

Упркос сталним настојањима након 1995. године многих домаћих и страних агенција, те усвајању неких важних оквирних закона, веома мало тога је учињено како би се направила одговарајућа равнотежа између посебних права и општих обавеза. Најављене су промјене, прављени су потреси и проглашаване реформе, али суштина овог истовремено “национализованог” и крајње конзервативног система је остала.

Ова ситуација не доприноси процесу европских интеграција, баш као што не доприноси интеграцији унутар Босне и Херцеговине. Ако политичари и грађани ове земље желе да се прикључе Европској унији, те да конкуришу унутар ЕУ, онда морају прихватити европске стандарде и вриједности у области високог образовања, те изградити систем који ће из темеља бити

модернизован. Такав систем мора бити демократски, отворен и инклузиван. Уколико не буде тако, систем ће изневјерити студенте, не само као будуће грађане и гласаче, већ и као радно способне раднике, научнике, предузетнике и умјетнике.

Таква разматрања постају још очигледнија када се говори о високом образовању, нарочито у свјетлу актуелних настојања да се формира Европско подручје високог образовања (EAXE) широм цијелог континента, те да се до 2010. године спроведу заједнички стандарди које прописује Болоњски процес.

С једне стране, стабилној и хармоничној Европи потребни су образовни системи који одражавају заједничке циљеве и вриједности, те на тај начин доприносе друштвеној кохезији и слободном кретању робе, људи и идеја. Са друге стране, и као што је то назначено у Лисабонском програму ЕУ из 2002. године, да би остала просперитетна и конкурентна, Европи су потребни образовни системи који ће осигурати да ЕУ остане економска заједница заснована на стручности и знању, са одрживим економским развојем и све већим бројем бољих и квалитетнијих радних мјеста за њене грађане. Економија заснована на стручном знању, међутим, такође подразумијева друштво засновано на знању, које ће ојачати демократски легитимитет, како земаља чланица, тако и уније.

Лисабонски програм првенствено је усмјерен на високо образовање, те на теоретско и примијењено научно истраживање истовремено. Заједно са опсежнијим Болоњским процесом чини један добро координисан, паневропски покушај да се одговори на образовне, научне и економске изазове које постављају друге земље широм свијета које се брзо развијају.

Као посљедњи ниво формалног образовања, којем тежи већина младих људи, у којем данас учествује готово половина младих људи из старосне групе од 18 до 24 године у већини европских земаља, високо образовање директно обликује "стварни свијет", отварајући врата дипломираним студентима ка професионалним каријерама, и омогућавајући на тај начин да се њихове земље

такмиче са земљама као што су Сједињене Америчке Државе, Јапан, Индија и Кина. То објашњава зашто високо образовање, заједно са научним истраживањем, те истраживањем у пољу друштвених наука, има већи приоритет за ЕУ у цјелини, него опште образовање, које је још увијек, готово у потпуности, у рукама земаља чланица појединачно.

Али ако се ЕУ суочава са озбиљним конкурентним изазовима у образовној и економској сфери, овај дио Европе суочен је са још тежим тестом. Дванаест година након ужасног деструктивног рата, Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора и Хрватска, свака у различитој мјери, покушавају да се опораве. Све четири земље, али Босна и Херцеговина највише, покушавају да реализују вишеструке транзиције: из рата у мир, из националног ауторитаризма у плуралистичку демократију, из социјализма, који је био на умору, у енергичну слободну тржишну економију, те из националистичке изолације у европске интеграције.

Распад бивше Југославије, многи би устврдили, није започео када је Милошевић дошао на власт, нити са распадом Комунистичке партије, нити када су испаљени први хици у Хрватској 1990. године, или у Словенији 1991. године, већ годинама прије тога, у академском свијету: нарочито у Српској академији наука и умјетности (САНУ), са њеним добро познатим Меморандумом, у којем се тврди да је Социјалистичка Федеративна Република Југославија постала механизам за репресију и спутавање Срба и Србије.

Ово, наравно, није једини примјер како су припадници академске заједнице посијали сјеме катастрофе. Професори, интелектуалци и новинари су били предводници на свим странама, пружајући подршку разним “националним” пројектима када нису директно управљали њима. Овдје у Босни и Херцеговини, то су били Караџић, Кољевић и Плавшић. У Хрватској је био Туђман и његове интелектуалне присталице из дијаспоре.

Много година касније, професори и академици су и даље у великој мјери презаступљени у политичком животу већине

република наследица. Неко би помислио да ће, због такве ситуације, реформа високог образовања имати највећи приоритет међу овим професорима преображеним у политичаре. Али ово, нажалост, до сада није био случај.

Још увијек чекамо на конкретне потезе балканске интелигенције да прекину зачарани круг националистичке интровертности, која је предуго била доминантан фактор, и да млађим генерацијама обезбиједе европску будућност коју требају и заслужују. Јер, интеграција у Европу неће бити могућа, нити потпуна, све док универзитети западног Балкана не буду опет достојни тог имена, реинтегрисани у интелектуалне и научне токове континента, те док не почну избацивати генерације дипломираних студената који ће бити оспособљени да се такмиче са својим колегама из других земаља.

Умјесто реинтеграције, међутим, овдје у Босни и Херцеговини и даље смо свједоци покушаја да се универзитети потпуно затворе, као резерват само једног народа, ентитета, кантона или приватног власника. Резултат такве ситуације је да ова земља данас има све већи број јавних и приватних институција наводно високог образовања, али су оне све лошијег квалитета.

Чак сам чуо да грађани ове земље, тек наоружани докторатима са најбољих свјетских универзитета, или са већ изграђеним академским каријерама у иностранству, нису добродошли кандидати за мјеста на овдашњим универзитетима, зато што се они који ту већ раде боје промјена и конкуренције коју би ови повратници донијели са собом.

Чак и да ова релативно мала земља рационализује свој универзитетски систем, тако да има мање институција вишег квалитета, још увијек би требало да има везе са свијетом. У ствари, ја искрено вјерујем да би Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора и Хрватска имале изузетно много користи ако би, у првом реду, ријешиле нека од ових питања са којима се суочавају њихови системи високог школства.

Ово није заговарање поновног стварања Југославије, већ прије заговарање како да се искористе предности које пружају језичко подручје у којем људи разумију једни друге, економија обима, релативне предности у посебним специјализацијама, заједнички проблеми и заједничке традиције.

Такви симбиотички односи, у сваком случају, су дио и пакет Болоњског процеса, и помогли би универзитетима у региону да постану заиста подударни и конкурентни са европским. Сарадња, координација, стратешко планирање и можда чак и рационализација институционалних одредби, представљало би праву благодет за особље и студенте.

Ако гледаоци телевизије у четири земље могу у садашњем тренутку са ентузијазмом да гласају за пјесме осталих на такмичењу за Евровизију, онда и њихови универзитети сигурно могу бити способни да размијене постдипломце, раде на заједничким истраживачким пројектима и сарађују у набавци књига за библиотеке и свим другим врстама активности.

Посебно у подручју основне и примијењене науке, као и у многим другим постдипломским истраживањима, универзитети Босне и Херцеговине, Хрватске, Србије и Црне Горе могу и треба да удруже своју интелектуалну и професионалну стручност, као и своје финансијске ресурсе, ако теже да поврате своје позиције у свијету знања, и окрену у супротном смјеру одлив најбољих и најпаметнијих мозгова.

Зашто не би, на примјер, даље развијали потенцијале Интеруниверзитетског центра у Дубровнику, или Центра за интердисциплинарне постдипломске студије у Сарајеву, како би се на западном Балкану створио равноправан еквивалент Европском колеџу у Брижу или Европском универзитетском институту у Фиренци, као предводница сарадње у постдипломским истраживањима, обуци и изградњи потенцијала за овај регион?

Таква сарадња би захтијевала тешке, и бар у почетку, политички осјетљиве одлуке свих земаља. Прво би било потребно изградити

консензус за сарадњу власти и академских институција сваке земље. Али, ако њихови системи високошколског образовања желе да преживе, а да и не говоримо о томе да просперирају и побољшају и интелектуални капитал земаља и могућности за бољи живот њихових грађана, ово представља јасан пут напријед.

Сарадња у западном Балкану ће, такође, промовисати Европско подручје високог школства и мјесто региона у томе. Иако су све четири земље приступиле Болоњском процесу, свака још мора много да учини у смислу реформи, ако жели да испуни детаљне и посебне захтјеве утврђене овим процесом.

Тренутна расцјепканост система у Босни и Херцеговини, који се разбацује ресурсима, а и даље задржава институционалну оскудицу, чини одрживе реформе још већим императивом. Напредак се мора постизати на четири, мање или више, једнако важна фронта.

Прије свега, ова земља мора добити нови законодавни оквир на државном нивоу, у складу са Европским подручјем високог школства, а не са старом југословенском праксом. Као што сам споменуо на почетку, БиХ је тренутно једина чланица Болоњског процеса која нема државни Закон о високом образовању који испуњава болоњске захтјеве.

Друго, реформе и хармонизација финансијског оквира, према којем би се финансирало високо образовање, су од кључног значаја. Ово би првенствено требало бити утемељено на формули по студенту и по програму, пошто су постојећи механизми финансирања неправедни, неефикасни, недостаје им транспарентност и минимализирају одговорност, а пружају исувише много могућности за доношење дискриминаторних одлука, те улудо бацање ионако недовољних ресурса.

Треће, оквир за утврђивање политике, одлучивање о стратегији и планирању, треба да буде успостављен на државном нивоу, али са јасном перспективом да се такав оквир може пренијети на регионални ниво, посебно за постдипломске студије и

истраживања.

На крају, потребан је нови институционални оквир за поједине универзитете. Универзитети морају бити реструктурисани као интегрисане институције у којима доношење одлуке на темељу учешћа представља норму, аутономија је заштићена, а руковођење и управљање је ефикасније.

Све ово је потребно да би се високо образовање у Босни и Херцеговини довело у оквире Европског подручја високог образовања. А, што је још важније, сва четири кључна елемента морају бити успостављена заједно – као компоненте системских реформи, које јачају једна другу, ако се жели не само реформисати, него уједно и трансформисати високо образовање.

Неусвајање и неспровођење цијелог пакета би вјероватно резултирало новим расправама, неспоразумима и конфузијом око будућности високог образовања у Босни и Херцеговини. Тога је до сада било и превише.

Међутим, важно је имати на уму да формирање нових оквира у ове четири области представља основни предуслов за спровођење реформе високог образовања, али није крајњи циљ.

Крајњи циљ је висококвалитетан, модеран, економичан, отворен и интегрисан систем који привлачи и задовољава чак и оне студенте и професоре који би, уколико то желе, могли отићи у иностранство.

То је систем којим се Босна и Херцеговина реинтегрише у европску и међународну унију која обухвата учење, стипендирање и истраживање.

То је систем којим се наглашава чињеница да су и грађани Босне и Херцеговине баштинници јединственог европског наслијеђа, које укључује индивидуализам, научни дух и владавину права.

То је систем који позива грађане ове земље, са свим њиховим различитостима и њиховом заједничким карактеристикама, да

покажу да још увијек имају шта да понуде остатку Европе.

То је систем који доноси бројне користи, у смислу економског развоја, на основу новаца пореских обвезника и накнада које родитељи улажу у систем, плаћајући за инструкције ментора и предавача.

То је систем чији су резултат дипломци, истраживања и умјетничка дјела која ова земља заправо треба и жели да има.

То је систем који његује и награђује таленат, а не политичке и друштвене везе.

И то је систем на који могу бити поносни сви грађани Босне и Херцеговине и у који се желе укључити студенти и стипендисти из других земаља.

Немогуће? Итекако могуће. Али ће за то требати времена. Као што грађани ове земље и сувише добро знају, далеко је брже и једноставније уништити него изградити или обновити. Међутим, обнављати се мора, уколико Босна и Херцеговина жели да има европску будућност, која ће бити једнако уважавана као и њена европска прошлост.

Сигуран сам да сви ви заједно имате способности, мудрости и упорности која вам је потребна. Увјерен сам, такође, да имате воље и храбрости да предузмете такве напоре.

С моје стране, спреман сам да подржим успоставу или консолидовање Европског универзитетског института, или истраживачке академије на западном Балкану што би, у смислу у којем сам то јутрос предложио, требало да буде првенствени циљ регионалне сарадње.

Надам се да ћемо ускоро видјети резултате. Ја ћу с великим ишчекивањем пратити даљњи развој ситуације.